

Djordje Krajišnik

Tihi smijeh otpora, Oslobođenje, 22 septembar 2019.

Započet ću ovu kritiku jednim čitalačkim priznanjem. Postoje autorice i autori čije knjige čitam sa posebnim užitkom. To nije tek ona uobičajena praksa susretanja sa knjigom, mir čitanja u koji se misli puste, već osjećaj ushićenja koji pomjera cijelu stvarnost i svakodnevicu. Sa nekim knjigama putujem i po više mjeseci, one se sa mnom lomataju kroz buku i bijes životnih stihija, sa njima se saživljam u svojim lomovima, preko njih se prelamaju moje neurastenične epizode i trenuci sreće. Gotovo da takve knjige postanu parametar sa kojim se vladam u svojim životnim odlukama.

Dakako, bilo bi pogrešno reći da knjige određuju moj životni put, ali da su one neumorni putokazi koji oplođuju moju podsvijest i moju svijest, i da uz njih propitujem svoje granice, sumnjam, mučim se u intelektualnim konvulzijama, to je neosporna činjenica. Susret sa takvim knjigama, onima, dakle, koje su više od dobre književnosti ili esejistike, onima koje su onirična magija koja se dešava pred nama u trenutku čitanja, pa potom boji naše jave i sne, mogućnost je da se književnošću zaista izade iz sebe, i zaplovi u nebrojane svjetove mašte oko nas.

Mali kosmosi

Knjige Dubravke Ugrešić za mene spadaju u takvu kategoriju knjiga, one koje svojim postupkom uspiju pomjeriti bar male kosmose postojanja, izmijeniti red stvari i unijeti u čitalačko iskustvo bar jednu novu pukotinu i mogućnost da se riječju vidi i osjeti više. Tako je čitanje posljednjeg romana ove književnice "Lisica" bio za mene ushićujući trenutak, kojem se bilo moguće sa iskonskom čitalačkom radošću prepustiti. Iako nemam običaj braniti knjige u virtuelnom prostoru socijalnih mreža, o "Lisici" sam vodio neke male polemike, jer nisam mogao pojmiti kako je, navodnim, upućenim čitateljicama i čitaocima postjugoslovenskog književnog prostora ovaj roman zvučao kao autoričina reciklaža njenih ranijih narativa. "Lisica" je, međutim, vrhunska književnost, ma šta mislila simplifikatorska knjiško-aktivistička klika, posrijedi je knjiga u kojoj autorica na sebi svojstven način iznova demonstrira kako se piše prava književnost.

U svojoj novoj knjizi eseja "Doba kože" (Fraktura, 2019.) Ugrešić donosi iznova tekstove čitalački izazovne, intelektualno britke, inteligentno satirične i direktne, vehementno kritične spram mnogih fenomena i pojava našeg vremena, posebno onih koji se tiču razrovanog postratnog kulturnog prostora nekadašnje Jugoslavije. Ugrešić je neumorna u svojoj akribičnoj detekciji svih onih anomalija sa kojima smo već gotovo tri decenije suočeni u društveno-kulturnoj zbilji ovih prostora, sa svim tim mračnjačkim ideologijama devedesetih koje još imaju primat i drže monopol na istinu, podastirući mitologeme i fantazme etnonacionalizma kao jedine važeće i moguće postulate življenja. Baveći se puzajućom fašizacijom, revizionističkim kasapljenjima naše prošlosti, ali i sve radikalnijom situacijom u samoj Evropi, Dubravka Ugrešić daje neveselu sliku našeg planeta zarobljenog u jeftinoj kulturi konzumerizma, onoj u kojoj je, kako piše, kulturu srca zamijenila kultura novca. Odsustvo solidarnosti, gramzivi neoliberalni kapitalizam koji sve nastoji unovčiti i materijalizirati u vidu berzanskog rasta, mizoginija, reality show parakultura koja guši i sterilizuje svaku vrstu otpora i bunta, odnos prema izbjeglicama, Evropa koja zaboravlja svoju prošlost i temelje na kojima počiva, te iznova dopušta povampirenje fašizma u mnogim svojim zemljama, podizanje žica i zidova.

Počinjući svoju knjigu pričom o Lenjinovoj mumiji i institutu koji se decenijama bavi očuvanjem kože na lešu oca revolucije, Ugrešić nam zapravo metaforički, ali i direktno, sugeriraju da danas živimo vrijeme tijela, mesa i kože kao onoga što se od nas traži da ponudimo i damo na tržište. Ništa u toj konstelaciji snaga nije ostalo nedodirnuto i neonečišćeno pohlepnom šapom bankarskih tokova i masmedijskog advetajzerskog kola. "Kada promatramo kulturni pejzaž koji nas trenutno okružuje, čini nam se da smo od šarenila i oblika malo što u stanju jasno razabrati. Pa ipak, ako se pomnije

zagledamo i ako, naravno, ne frkćemo s prezirom na sveprisutnu popularnu kulturu, onda bismo mogli reći da u tom pejzažu, lišenom božje hijerarhije, dominira ljudetina, ljudsko meso”, piše Ugrešić.

Autorica knjige “Doba kože” prikazuje današnji život kao spektakl koji blješti jeftinim šljokicama, u kojem se izgubila svaka intimnost, sve je na izvolite putem pametnih telefona, društvenih mreža i interneta. Tehnologija je svakome omogućila da bude kraljica ili kralj na jedan dan, da dodirne zvijezde i potom zauvijek bude zbrisan i zaboravljen. Jer svakome je sada na jedan klik dato da postane viralan i potom zgasne u blatu anonimnosti iz kojeg je i pošao. Ili riječima autorice: “Progoni nas osjećaj da sve prebrzo klizi kroz naše prste. Zahvaljujući pomoći zavodljive tehnologije, strah od smrti pretočili smo u ritual svakodnevnog arhiviranja vlastitih života, od snimaka ručka s prijateljima do snimaka vlastite gole stražnjice koju ćemo fotografirati na neobičnim geografskim destinacijama i odaslati u umreženi svijet kako bi se naši prijatelji, članovi obitelji i slučajni znatiželjnici uvjerali da smo mi i naša stražnjica, hvala bogu, živi i mobilni. I što je više tehnoloških igračaka koje nam pomažu da registrujemo glas, lice, pokret, time je zaborav sve brži i sve efikasniji”.

Ugrešić na više nivoa, prepoznatljivim stilom, sa briljantnim osjećajem za detalj i sve nijanse našeg postjugoslovenskog crnila ovdje i sada, dubinski demontira brojne intelektualne i kulturne izdaje, pristajanje pisaca i umjetnika na služenje ideologiji krvi i tla, teror klase nepismenih koji opstaju na fanatičnoj vjeri u, kako Ugrešić piše, sveto Jedno, a koje je zasnovano, prije svega, na predmodernim mitologemama i veličanju, navodno, slavne prošlosti etničkog naroda. Opšta retrogradnost društava nastalih raspadom Jugoslavije, revizionističke rehabilitacije kvinsliških zločinaca, iznevjeravanje antifašističkog naslijeđa, desekularizacija i negiranje emancipatorskog dostignuća jugoslovenskog socijalizma, povratak u vremena feudalnih patrijahalnih okova, slavljenje i veličanje ratnih zločina i zločinaca, sve to u esejima iz knjige “Doba kože” Dubravka Ugrešić precizno razlaže, poigravajući se sa dominantnim narativima našeg vremena, dekonstruišući ih i pokazujući tako dubinu ambisa u koji smo se svojevrijem surduknuli na glavu.

Cijela povijest raspada Jugoslavije, napisaoće ova književnica, može se promatrati kao kazalište okrutnosti koje se već četvrt stoljeća ne skida s repertoara; scena na kojoj se iz večeri u večer odigrava „komedijašenje“ koje izaziva jezu. “Već dvadesetak godina živim u ruševinama. Pa ipak, popis šteta do danas nitko nije ispostavio. Koliko je ljudi ubijeno, koliko ih je nestalo, koliko raseljeno, koliko ih je ekonomski uništeno, koliko je kuća srušeno, koliko je tvornica uništeno, koliko željezničkih pruga, cesta, bolnica, crkava, škola, spomenika, koliko je knjiga spaljeno... Nitko nije ispostavio račun.” Upravo zbog izostanka ispostavljanja tog računa danas je moguće da sva mržnja, ratovi i izgubljeni životi tokom posljednje decenije dvadesetoga vijeka na prostoru onoga što danas eufemizirajući nazivamo region budu tretirani kao da se nisu ni dogodili. Najednom, niko nije kriv, svi su samo branili svoje, nije bilo masovnih grobnica, silovanja, progona, logora i genocida. Sve kao da je, vidjećemo iz ovih eseja, pojela maca.

Kultura konsenzusa

Ono što se posebno čini dojmljivim u knjizi “Doba kože” jesu eseji koji se bave književnošću i umjetnošću danas. Polazeći od iskustva ruske avangarde, koja je njena opsesivna višedecenijska tema, Ugrešić nam govori kako je danas moćno tržište pacifiziralo svaki umjetnički otpor, kako se mahom desila izdaja onih koji su dali svoje živote stvarajući umjetnost. Ruska avangarda, koja je pod Staljinovom čizmom bila nemilosrdno ugušena u Gulagu, danas je pretvorena u pop-kulturnu limunadu, kao da NKVD nikada nije ni postojao. Stoga je, kako Ugrešić piše, danas književnost u rukama marljivih i pouzdanih činovnika, nabildanih ispisivača prekomjernih stranica, uspješnih pregovarača i samopromotora. “Mi smo participanti, stvaraoci i konzumenti moderne kulture konsenzusa. Ušavši na mala vrata, kultura konsenzusa tiho se ušuljala u naše živote s čvrstom namjerom da tu dugoročno i ostane. Danas živimo okruženi urednim, ali i neuzbudljivim kulturnim okolišem iz kojeg su nestali opasni i uznemirujući oblici umjetničkog života: individualno mišljenje, imaginacija, iskrenost, intuicija, polemika, subverzivne (zaista subverzivne) umjetničke geste,

autentičnost, robusnost, pobunjeničtvo, pristanak na osobni rizik... Prema znamenitoj izjavi Jevgenija Zamjatina (u pismu upućenom Staljinu), samo luđaci, pustinjaci, heretici, sanjari, buntovnici i skeptici stvaraju ‘pravu književnost’”, navodi Dubravka Ugrešić.

Knjiga eseja “Doba kože” stoga u svojoj suštinskoj liniji jeste intonirana kao glas pobune protiv sveprisutnog trenda kulture konsenzusa, one kulture koja vrši teror oduševljenja lošim ili osrednjim djelima, ne dozvoljavajući da se neko ne slaže sa kolektivno propisanim ukusima kvaliteta. Ako je neko uložio novac u stvaranje nekog djela, ako su se masmedijske kompanije potrudile da to učine neupitnim kvalitetom, koji niko neće propitivati, kako se onda neko drznuo da kaže da mu se jedno takvo djelo ne dopada. Međutim, ponovimo za Dubravkom Ugrešić još jednom: Samo luđaci, pustinjaci, heretici, sanjari, buntovnici i skeptici stvaraju ‘pravu književnost’. “Doba kože” je baš takva književnost. Bačene na lomaču, piše ova autorica, knjige se smiju tihim smijehom otpora. Možda još nije baš sve izgubljeno?